

comentarii

Spectrele alterității incluse

I. Francin

„Mereu, în literatură, e vorba de paradoxul egoismului fecund: la capătul celei mai adânci incursiuni în tine are loc întâlnirea neașteptată cu celălalt. Nu suntem niciodată atât de diferiți încât să încetăm să fim asemănători. Această sugestie a eului comun devine, prin intermediul unei extreme particularizări, tema oricărei cărți avărate.”

Gabriel Liiceanu, *Întâlnire cu un necunoscut*, p. 154

Fermecător la Gabriel Liiceanu este că niciodată nu se plictisește de sine. Repetițiile acelorași gânduri de la o carte la alta, reluările acelorași situații biografice, redundanțele ajunse idiosincrasii nu numai că nu au darul de a-l îngrijora, ci dimpotrivă, parcă îi dau avânt, îl tonifică. Răsfirat în oglinzile nenumărate ale memoriei, pare a nu se mai sătura de sine și, redat sieși în miraje care de care mai cuceritoare, îl vezi navigând copleșit prin labirintul interiorității, compus nu din ziduri și coridoare, ci din ochiuri de apă și fâgașe. De lângă un ghizd îi râde bucălata copilărie privindu-l cu sială ca pe-un domn de departe, pe un pripor lunecă în jocuri oarbe atletica adolescență, din multe săli umbroase ticsite cu cărți răsună gândurile clasicilor înviați de curiozitate, iar dintr-un amvon cocoțat pe un perete de aer fantoma lui Noica dirijează mersul tinerilor prin timp. Puținii prieteni, evocați cu afecțiunea calmă pe care-o dă constanța în timp, se-nșiră de-o parte a memoriei compunând acea „patrie mică” (p. 31, 97, 294) de uz personal, contrapusă oarecum manehic patriei mari, comune, în care își fâlfâie figurile adversarii personali, caricaturizați cu voluptate spumoasă în dese ocazii, lideri dezamăgitori, actori media mânjind ecranele televizoarelor cu grotescul și impostura lor, care prin simpla contemporaneitate produc rușine, chiar scârbă, și un întreg popor derutat, fără direcție, amorf, a cărui hăbăucă scurgere prin istorie nu oferă decât motive de depresie (p. 202). Între aceste două patrii autorul face naveta ca între destin și libertate, între istorie și viața personală, între pedeapsă și tihnă.

„Peșeme că scrie despre mine de vreme ce scrie despre sine.” Cam așa aș formula eu pasișă din capul oricărui cititor al cărții lui Liiceanu dispus să adere la convenția propusă de autor. Explicitată puțin pentru a-i rarefia aerul sibilinic, formula spune că eu, cititorul, mă pot regăsi în exprimările de sine ale autorului, ca și cum, străpungând peliculele individualității limbajul creează site intersubiective prin care se cern uneori elementele „eului comun” (p. 154). De judecat, la nivelul acestei convenții, este diferența dintre ceea ce e propriu și ceea ce e comun eului. Importantă, diferența ne ajută să înțelegem că nu orice fapt ținând de experiența eului este transferabil, că există un strat specific pe care-l deține exclusiv individualitatea – temporalitatea și biografia –, după cum există un nucleu nespecific, adică intersubiectiv, comun, care, atunci când este vizat și exprimat în limbaj, are performanța de-a spune ceva valabil pentru orice alt eu, în ultimă instanță pentru toate subiectivitățile posibile. Ca atare, în acele situații în care o formulare exprimă ceva din relieful, accentele sau scânteierile nucleului nespecific al eului, ceea ce rezultă este un discurs

despre „noi”, al cărui adevăr nu mai exprimă proprietatea vreunui eu singular, ci proprietatea „noastră” comună.

Încerc să înțeleg fondul ontologic pe care stă așezată această exprimare a domnului Liiceanu, „eul comun”, să prind ideea din spatele unei formule atât de nefericite. Într-adevăr, puține concepte emanate de minți gânditoare conțin în sine o *contradictio in adjecto* atât de flagrantă, dar să înțelegem, totuși, că în entuziasmul inovării îți mai scapă imaginația abstractă pe lângă logică. La urma urmei, ca simpli autori de jurnale, de ce am fi coerenți cu logica? Dată fiind relația de proprietate și în temeiul identității un eu nu poate fi decât *al meu*, adică singular, individual. Dincolo de mine se răsfirea mulțimea celorlalte euri, alterități radicale, ale căror atribute sunt identitatea cu sine și diferența față de toți ceilalți, inclusiv de mine. Numai individualul, particularul are proprietățile unui eu. Comunul, stratul coincidenței indivize nu poate fi subsumat eului chiar dacă asigură suportul „substanțial” al funcționării eurilor. Ca atare, luată așa, expresia „eul comun” nu are consistență formală, însă totuși are un sens. Ea indică faptul că pe dedesubtul eurilor noastre circulă o ontologie comună care le asigură comunicarea în substanță și în experiență. *Comunul eurilor noastre* ar fi fost, în această situație, o expresie acceptabilă și nevicată, numai că nu suntem noi în măsură să ținem lecții unui profesor de filosofie. Oricum l-am numi, acesta procesează în așa fel *experiențele de sine individuale* încât, bine formulate, ele pot deveni experiențe *comune*. Cum e de așteptat, recursul la Heidegger e ilustrativ și de data aceasta. Acel comun al eurilor pe care se bazează experiențele tuturor, făcându-ne comunicabili și reciproc inteligibili este *existențialul*. Fiind multipli aceștia compun o clasă a existențialilor, iar în măsura în care cineva parcurge o analitică temeinică și rafinată a lor pe cont propriu – un scriitor, un filosof – rezultatul analizei lui poate face să strălucească în mințile cititorilor aceleași gânduri. Astfel, un autor de jurnal, scriind despre sine se referă, de fapt, la toți oamenii: „Existențialii heideggerieni sunt «categoriile speciei umane», structurile de adâncime care ne definesc pe toți, indiferent de epocă, sex sau loc. Sunt baia noastră comună, tot ce ne ține laolaltă ca oameni, universalul nostru de dinaintea oricărei determinări individuale, tot ce ne face să gândim și să simțim lumea la fel. Spun toate astea pentru că fără ei nu se poate înțelege cum de un autor se poate întâlni în gândul lui cu mii și milioane de cititori de-a lungul și de-a latul planetei și al istoriei. Scriitorii sunt reprezentanții fondului comun al omenirii care, crezând că vorbesc în numele lor, sfârșesc prin a vorbi în numele tuturor.” (p. 199)

Mă ajută să înțeleg rațiunile unei scriituri în aparență ușurate, marginale, futele chiar a unui filosof ajuns la vârsta rațiunilor ludice un alt filosof, Giorgio Agamben, de altfel pomenit în *Întâlnire cu un necunoscut*. În volumul *Stanze*, gânditorul italian oferă o interpretare la mitul lui Narcis care răstoarnă complet perspectiva larg acceptată. Eroarea obișnuită este să conside-

răm că Narcis, ogindindu-se în ochiul de apă se vede pe sine așa cum e, tânjește de drag de sine și se stinge înecat în propria imagine. Fals, a spus Agamben. În oglinzile apei *Narcis se vede ca altul* și, mai cu seamă, ca *alteritate feminină*. Ca *Ea*. Acest dublu feminin i-a luat mințile, atrăgându-l spre sine până la cedarea extatică. Deci, el nu moare de drag de sine, ci de dragul alteia, a unei feminități pe care spațiul reflex al apei a reușit să i-o închipuie și pe care o găsește literalmente „răpitoare”. Gabriel Liiceanu își asumă preventiv narcisismul pentru a dezarma probabil pe oricine s-ar pregăti să-i aducă un atare reproș. Interesant mi se pare că acest Narcis recunoscut, proiectându-se și privindu-se pe sine în oglinda literară, nu se mai vede doar pe sine, ci pe ceilalți, cititorii. Aceștia compun alteritățile multiple pe care textul jurnalului, dar și orice text literar bun le conține. Într-un exces de generozitate narcisică, domnul Liiceanu spune că, încetul cu încetul imaginile celorlalți, cititorii, iau locul imaginii de sine, adică înlocuiesc în oglinda sinelui reflexul propriului, iar această oglină se găsește ocupată tot mai mult cu mirajele alterității: „Dar eu vorbesc despre viața mea nu pentru că sunt îndrăgostit de ea sau pentru că o consider spectaculoasă în sine, ci doar pentru a le atrage celorlalți atenția că, prin ea, se pot întâlni cu propria lor viață. În oglinda pe care – Narcis generos – o construiesc, alături de mine apare de fiecare dată, estompând-o pe a mea, silueta cititorului. Punându-mă pe mine în scenă, îl scot de fapt pe el la rampă.” (p. 154) Eu văd în asta o extrem de abilă capacitate de comunicare autor-cititori. Fără această subtilă torsiune a reflexului narcisist, cartea lui Liiceanu ar fi putut părea unui cititor neglijent oda închinată sieși sau, cu un titlu de-al lui mai vechi, declarația de dragoste făcută sieși, nemailipsind din emoționanta scenă decât buchetul de flori și inelul de logodnă tras cu sfiiciune pe degetul sinei.

Pentru a nu se pleoști vigilența intelectuală, mai trebuie spus ceva menit a pune sub semnul întrebării teza cărții de față. E adevărat că prin acei existențiali prezenți în structura ființei noastre umane, noi ne înțelegem și comunicăm. Dar aceștia, tocmai pentru că sunt universali nu conțin accidente biografice private, intransferabile prin definiție. De aici rezultă că numai ceea ce este universal într-o scriitură îl poate viza și

pe celălalt, nicidecum accidentul singularității vreunui eu. Ca atare, prin ceea ce scriem îi vizăm sau îi punem pe gânduri și îi ajutăm să se înțeleagă mai bine numai livrându-le elemente de analitică existențială, nicidecum descriind exercițiile fizice din zorii zilei, păreri despre adversari sau prieteni, deconspirând marca sistemului de sonorizare din propria mașină sau frugalitatea unei cine în companie simandicoasă. Știind acest fapt putem trage două concluzii: 1) un jurnal e interesant pentru ceilalți nu prin biografia autorului, ci prin conținutul de analitică existențială, dacă îl are. Tot ceea ce se întâmplă strict în biografia cuiva, nefiind transferabil, nu poate conta prea mult pentru cititori; 2) ideea că textul tău, ca autor, contribuie la mai buna lămurire de sine a cititorului e valabilă în cazul oricărui text bun, dar e mult mai susținută cu cât conținutul textului cuprinde mai mult din universalitățile analiticii existențiale. Un jurnal le are în mult mai mică măsură oricum decât un eseu sau un tratat. Chiar mai puțin decât o ficțiune bună. Asta, dacă tot vrem să fim heideggerieni până la capăt.

Mersul pe mai multe cărări deodată a cărții domnului Liiceanu, mă pune într-o dilemă filosofică reală. Se poate admite că, într-adevăr, un text scris, în măsura în care conține anumite universalii ale subiectivității, îi vizează în principiu pe toți ceilalți. Dar asta cu condiția să fi acceptat unitatea și coerența fiecărui eu. În lipsa continuității eului propriu, este evident că niciun existențial nu își mai păstrează caracterul determinant. După ce ne face să aderăm la heideggeriana analitică existențială, ca suport al scrierii de jurnale, ne pomenim că autorul *Întâlnirii ...* ajunge într-un punct în care predică pluralitatea eurilor, adică tocmai lipsa de coeziune și omogenitate a individualității (p. 221), cu un

centru de administrare relativă. În aceste condiții eul se dispersează într-o sumă de măști sau simulacre, anulându-se principiul identității. Ca atare, dacă eu nu mai sunt *același eu*, ci o mulțime de alterități incluse, circumstanțiale, nu mai are valabilitate analitică existențială. În cazul în care acest lucru se aplică și cu referire la ceilalți, între mulțimea eurilor mele și mulțimile nenumărate ale eurilor celorlalți n-ar mai încăpea comunicare veritabilă, ci un vacarm de polifonii simultane din care nu știu cine ar mai putea înțelege ceva. Probabil că lucrurile stau astfel, anume că așa-zisul eu nu e decât centrul de comandă al mulțimii eurilor de circumstanță - ca să nu le spunem de unică folosință. Asta ar putea explica multe dintre neînțelegerile și nelămuririle prezente în relațiile dintre oameni. Teza e viguroasă, dar nu e compatibilă cu Heidegger, ci mai degrabă cu Fernando Pessoa, care cred că l-a și influențat puțin pe Gabriel Liiceanu. Dacă citești *Cartea neliniștirii* a scriitorului portughez, editată și de Humanitas, nu se poate să nu rămâi cu ceva din ea pentru tot restul vieții - tocmai ideea eterogenității eurilor. De altfel e amintit, oarecum în trecut, pe la pagina 334.

În cartea domnului Liiceanu sunt foarte multe pagini și fragmente seducătoare ca stil și profunzime analitică, însă din păcate cartea în sine lipsește. O carte e ca un organism, cu cap membre și organe, are unitate de idee și o rețea de fapte ori argumentații care s-o susțină. Niște reflecții conjuncturale, amintiri și judecăți puse împreună între două coperte rămân, totuși, pură adăpție de elemente literare eterogene. Nu compun o carte, indiferent cum decidem noi să-i spunem aceluși produs.

Înainte de a încheia, mă mai întreb, cărui scop cultural ori etic servesc toate divulgările gesturilor unor persoane cunoscute, puse în situații jenante. Ce trebuie să învățăm noi, citi-

torii, din imaginea jalnică a lui Paleologu (p. 134) pe patul de moarte dând telefoane disperate în stânga și dreapta pentru a-și aranja odrasla, care mai stă și la capul muribundului suflându-i ce post dorește pe la ambasade? Chiar de-ar fi fost așa, oare e un gest demn să-l dezvălui peste ani într-o carte? Un gest de bărbat și de gentleman? Nu mă pronunț eu.

Dar mă mai întreb, ca cititor căruia cartea domnului Liiceanu i-a amprentat ființa interioară, ce să iau din toate accesele de ură și lamentourile răsfirate de-a lungul și de-a latul cărții? Desigur, oricine e nemulțumit cu ceea ce a realizat în viață ori cu starea obținută din acele realizări, poate găsi fie scuze, fie inovații. Dumnezeu preferă să considere că patria i-a frânt destinul și l-a aruncat în neîmplinire: „*Țara care oficial trece drept «a mea», este aceea care mi-a frânt destinul, care mi-a pus viața în dosar vreme de douăzeci de ani, care m-a hăituit, care ne-a asmuțit pe unii împotriva altora, care m-a transformat în obiect al urii, care m-a cenzurat, care mi-a interzis să umblu și să vorbesc liber. N-am primit nicio despăgubire pentru toate astea.*” (p. 295). Probabil că a avut cândva clarviziunea unui destin prodigios cu care patria nu i-a permis să-l îplinească, iar acum a venit momentul să i-o spună patriei de la obraz. Nu putem ști, desigur, ce a visat să fie domnul Liiceanu și n-a putut fi din pricina patriei. O scuză perfectă, dar, ca orice scuză, nedemnă de o gândire virilă. Nici nu e treaba noastră, a niciunuia. În plus, avem aici formulată o spectaculoasă incorectitudine. Patria, ca simplu termen, nu face și desface destine. Societatea, cu indivizii și instituțiile ei, da, te poate stimula sau distruge. Domnul Liiceanu vizează societatea în amarul său lamento, însă folosește impropriu termenul „*patrie*” ca să fie probabil mai zguduitor, mai trist, mai cumplit. Patria nu poate fi comunistă, nu poate fi dominată de Securitate și agenții ei, însă societatea da. Atâta acuratețe terminologică ar merita, totuși, o carte scrisă de un filosof. E drept, de unul care exultă ditirambic la gândul că a evadat „*din cușca cu miros de mușcăi a filozofiei*” (p. 287) lucru foarte înțelept pentru că mușcăiul dă alergii, provoacă strănuturi, iar amintirea vieții în cușcă nu are darul, într-adevăr, să facă fericit pe cineva.

După ce a scris pagini minunate despre destin în *Tragicul*, ar fi putut admite că, uneori, a fi îngenuncheat, umilit, a ți se închide gura sau chiar a ți se lua zilele sunt forme ale împlinirii destinului. Cine are un destin îl are cu toate limitările, nefericirile și grozăviile lui. Fie îl luăm ca atare, fie ne retragem, învinși, în amărăciuni de băbuță lăcrimoasă. Însă dacă de destin ar ține să produci filosofie, mă întreb cum de a putut Franz Rosenzweig să scrie una din marile cărți ale gândirii secolului XX pe front, pe cele 2000 de cărți poștale trimise mamei sale, din care se compune apoi *Steaua izbăvirii*? Probabil că în război se poate scrie filosofie serioasă, dar în vreme de pace nu. Ori o fi cumva adevărată vorba dezgustătoare a lui Goethe, că pentru a scrie cărți e nevoie nu numai de dorință, ci și de organ.

Ioachim Nica, *Laitmotiv grafic*, din *Ciclu Mărturii din Sarmizegetusa* (1984)